

Dünyada ve Türkiye’de Doğa Korumanın Kuramsal Temelleri

Araş. Gör. Dr. Yasin Koç^{1*}
Prof. Dr. Abdullah Soykan²

Geliş tarihi: 30.12.2019
Kabul tarihi: 05.02.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 Sayfa: 86-99
Yıl: 2020 Dönem: Yaz

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 15%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹Balıkesir Üniversitesi, Türkiye,
kocyasın2009@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-2379-8540

²Balıkesir Üniversitesi, Türkiye,
soykana@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-4093-9541

* Sorumlu yazar

ÖZ

İnsanın yeryüzünü en başta tarım, sonrasında ise sanayi ve teknolojik gelişmelerle değişime uğratması ve dünya nüfusunun süreklilik arz eden bir şekilde artış göstermesi insan-çevre ilişkilerinde yeni bakış açısının ortaya çıkmasını doğurmuştur. Özellikle 1970’lerden sonra artan çevrecilik faaliyetleriyle birlikte zengin ekosistemlere ve biyoçeşitliliğe sahip doğal alanları ve peyzajları güvence altına alarak gelecek nesillere aktarma düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bu durum gerek merkezi hükümetler gerekse uluslararası örgütlerce çeşitli tedbirlerin alınmasıyla bazı önemli yapısal sorunların gündeme gelmesine neden olmuştur. Süregelen tartışmaların temelinde doğanın kimden ve nasıl korunacağı düşüncesi yatmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın konusu dünyada ve Türkiye’de doğa korumanın tarihi süreçte geçirdiği kuramsal değişimlerdir. Çalışma böylelikle Türkiye’de doğa koruma faaliyetlerindeki mevcut durumun dünyadaki yaklaşımlarla benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. 1970’li yıllardan sonra dünyada insansız doğa koruma yaklaşımı büyük ölçüde terk edilmiş, kırsal kalkınma ve diğer yararlanma düşünceleri neredeyse biyoçeşitliliği koruma ilkesinin önüne geçmiştir. Türkiye’de de benzer eğilimlerin ortaya çıktığı ancak kırsal kalkınma, eko turizm gibi pratiklerin gerçekten söz konusu alanlarda amacına ulaşmış ulaşmadığı doğa koruma literatüründe önemli bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki koruma-kullanma ve kırsal kalkınma pratiklerinin ilişkisini, ortaya çıkan sorunları belirlemek için korunan alanların özgün kültürel ve doğal özelliklerini göz önüne alan daha fazla sayıda idiyografik (yerel) karakterli nitel çalışmaya ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Doğa Koruma, İnsan-Çevre, Dünya, Türkiye, Biyoçeşitlilik

Theoretical Basis of the Nature Conservation in the World and Turkey

Res. Assist. Dr. Yasin Koç^{1*}
Prof. Dr. Abdullah Soykan²

First received: 30.12.2019

Accepted: 05.02.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7

Pages: 86-99

Year: 2020

Session: Summer

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 15%

¹Balıkesir University, Turkey,

kocyasın2009@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-2379-8540

²Balıkesir University, Turkey,

soykana@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-4093-9541

* Corresponding Author

ABSTRACT

The transformation of the world with industry and other technologies in the first place after agriculture and the continuous growth of the world's population has led to the emergence of a new perspective in human-environmental relations. Especially after the 1970s, with increasing environmental activities, the idea of transferring natural areas and landscapes with rich ecosystems to future generations has come to the fore. This situation has led to the development of some important structural problems by taking various measures by both central governments and international organizations. The basis of the ongoing debate is who and how to protect nature. In this context, the subject of the study is the theoretical changes that nature conservation has undergone in the historical process in the world and in Turkey. The study aims to demonstrate the similarities and differences of the current situation in nature conservation activities in Turkey with the approaches in the world. After the 1970s, the world's unmanned nature conservation approach was abandoned, and rural development and other exploitation ideas almost outnumbered the principle of biodiversity conservation. It is noted as an important deficiency in the nature conservation literature whether similar trends have emerged in Turkey but whether practices such as rural development and eco tourism have actually achieved their goal in these areas. In this context, it can be said that a more numerous qualitative studies with idiographic character, taking into account the relationship of conservation and rural development practices and the unique cultural and natural characteristics of protected areas to present the emerging problems, can be said to be need.

Keywords: Nature Conservation, Human-Environment, World, Turkey, Biodiversity

GİRİŞ

İnsanın çeşitli yollarla doğal ortamı büyük boyutlarda tahrip ettiğinin anlaşılması 150 yıllık bir tarihe sahiptir. Bu 150 yıl içerisinde insanlar; tarım, sanayi ve teknolojik gelişmelerle doğal alanları yok etmeye başlamış ve böylelikle doğa koruma kavramı ortaya çıkmıştır. Son 150 yıllık süreçte dünyanın % 15’lik (19.8 milyon km²) bir kısmı denizler ve karalar olmak üzere resmi olarak değişik kategorilerle koruma altına alınmış olup bu oranın 2020 yılına kadar % 17’ye çıkması beklenmektedir (Wittemyer, Elsen, Bean, Burton ve Brashares, 2008; Deguignet, Juffe-Bignoli ve diğerleri, 2014; UNEP, 2016).

Doğa koruma, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletlerinde her zaman gündemde olmuş ve önemini korumuştur. Modern anlamda doğa korumanın 1872 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde Yellowstone Milli Parkı’yla başladığı kabul edilmektedir. “Yellowstone Tipi Koruma” koruma alanlarındaki yerel toplulukların söz konusu alanlardan çıkarılması mantığına dayanmaktadır. Ancak 1970’lerden sonra terk edilmeye başlanmıştır. 2000’li yıllardan günümüze gelen noktada doğa koruma anlayışında insanları bu alanlardan uzaklaştırmadan, onları da söz konusu alanların bir parçası olarak kabul eden koruma yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşımın doğa koruma faaliyetlerinde sürdürülebilir bir yaklaşım olduğu yaygınlık kazanmıştır (Ervin ve diğerleri, 2010; Brockington, 2004).

Koruma alanlarıyla ilgili temel tartışma artık insansız koruma politikalarının doğurduğu sorunlar değil, söz konusu alanlara kırsal kalkınma gibi yerel ve bölgesel ekonomilerin gelişmesini içeren çok bileşenli misyonlar yüklenmesidir. Denilebilir ki doğa koruma faaliyetlerinde insan unsuru öylesine ön plana çıkmıştır ki artık bu durum doğa korumanın temel amacı olan biyoçeşitliliği koruma pratiklerinin önüne geçmiştir. Süregiden tartışmaların özünde sürdürülebilir koruma pratiklerinin biyoçeşitliliği nasıl ve hangi araçlarla sağlayacağı, doğa korumanın eko turizmle bir bileşeni haline gelen kırsal kalkınmanın koruma alanlarının içinde veya çevresindeki yerel halkın refah seviyesine gerçekten olumlu bir etkide bulunup bulunmadığı yatmaktadır.

Çalışmada konuyla ilgili bilimsel bildiriler, makaleler ve kitaplar değerlendirilerek literatür analizi yöntemi kullanılmıştır. Bununla birlikte korunan alanlarının dünyadaki ve Türkiye’deki mevcut idari ve niceliksel durumu ortaya koymak için gerek Dünya Doğa Koruma Birliği (IUCN) gibi uluslararası örgütlerin gerekse Doğa Koruma ve Milli Parklar gibi ulusal kuruluşların verilerinden faydalanılmıştır. Çalışmanın amacı dünyada koruma alanlarının gösterdiği kuramsal değişikliklerle bunların Türkiye’de gösterdiği benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışma, doğa korumanın kuramsal temelleri, doğa koruma pratiklerine bakış açısında zamanla ortaya çıkan değişimler ve bunların gerek idari gerekse bilimsel olarak Türkiye’deki mevcut durumunu ele almaktadır. Doğa koruma; yasal, teknik ve sosyal içerikli ve bu nedenle de çok bileşenli bir disiplindir. Bu açıdan Türkiye’deki mevcut durumun ortaya konulması önem taşımaktadır.

Türkiye’de doğa koruma, kırsal kalkınmanın bir parçası olarak görülmektedir. Nitekim bu yaklaşım kalkınma planlarına, yasal ve idari içeriklere de yansımıştır. Bu açıdan dünyadaki eğilime paralel olarak doğa koruma yaklaşımının değişimler gösterdiği yani her türlü insan faaliyetinden yalıtılmış, salt amacı biyoçeşitliliği korumak olan bir ada olmaktan öte, ekonomik ve kültürel değerler taşıyan bir kaynak olarak telakki edildiği görülmektedir. Ancak bu yaklaşımın pratikteki başarısını ele alan nitel durum çalışmalarının literatürdeki eksikliği de dikkat çekicidir. Dikkat çekicidir çünkü özellikle milli parklar gibi koruma alanlarının gerek içinde gerekse çevresinde yaşayan yerel halk ve korunan alanlar arasındaki kırsal kalkınma gibi beklenti ve park yönetiminde ortaya çıkan sorunların ele alındığı çalışmalar belirli alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda kırsal kalkınma, eko turizm, doğa koruma felsefesi gibi kuramsal tartışmaların, yani eko turizmin kırsal kalkınmaya varsayılan olumlu etkilerinin nitel çalışmalarla sorgulandığı çalışmalar, eko turizmi destekleyen çalışmalara kıyasla sınırlıdır. Bu çalışmalar koruma kullanma ilişkisinin gerek sosyal bilimlerde ve gerekse doğa bilimlerinde doğa koruma faaliyetlerine bakış açısındaki temel dayanakları göstermesi açısından özellikle önem taşımaktadır.

Türkiye’de doğa koruma literatürün genelde iki temel bağlamda geliştiği görülmektedir. Bu yaklaşımlardan birincisi biyolojik ekolojiyi temel almakta, korunan alanlardaki fauna ve flora özelliklerini ve sulak alanlarda limnolojik özelliklerin araştırıldığı nicel çalışmalar olup çoğunlukla fen bilimciler tarafından yapılmıştır (Uysal ve Tunalı, 2012; Satıl ve Dirmenci, 2012; Satıl, 2012; Yağan vd., 2012). Literatürde dikkat çeken diğer yaklaşım ise sosyal bilimcilere aittir. Bu çalışmalarda temel

yaklaşım korunan alanlardaki doğal ve kültürel kaynak değerlerinin eko turizm faaliyetleri açısından kullanılması yaklaşımına dayanmaktadır. 1970’lerden sonra ortaya çıkan doğa koruma yaklaşımında, doğa koruma pratiklerine yerel toplulukların da eklenmesi pek çok soru işaretinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Acaba planlama aşamasında ve sonrasında yerel topluluklar yönetim planlarının neresinde yer almaktadır? Korunan alanlar söz konusu yerel toplulukların geleneksel yaşam biçimlerinde ve arazi kullanım desenlerinde nasıl ve hangi yollarla değişiklikler yaratmaktadır? Özellikle milli parklara, kırsal kalkınma misyonunun dâhil edilmesi ne tür pratikleri zorunlu hale getirmektedir? Kuramsal açıdan olumlu kabul edilen kırsal kalkınma ve eko turizm kavramları yerel topluluklar açısından pratikte anlamlı bir karşılık bulmakta mıdır? Koruma alanlarının gerek yerel, gerekse bölgesel ve bazen de küresel karar alıcılarla bir çatışma alanına dönüşmesi kültürel ve doğal kaynaklar üzerinde nasıl ve ne tür sonuçlar yaratmaktadır? Bununla birlikte eko turizmin gerçekten doğru ve gerçekçi planlamalar yapılmadığı takdirde doğal ortam üzerinde olumsuz sonuçlar doğuracağına ilişkin çalışmalar mevcuttur (İlhan ve diğerleri, 2017). Yine milli park ve yerel halk arasındaki çatışmaların ve park yönetiminden kaynaklı eko turizm faaliyetlerinde yaşanan sorunların ele alındığı nitel durum çalışmaları dikkat çekicidir (Arı, 2003; Arı ve Soykan, 2006; Kervankıran ve Eryılmaz, 2014; Kervankıran ve Eryılmaz, 2015). Bu çalışmaların milli parkların planlama aşamasında veya yönetilmesinde yerel halkın hesaba katılmasının doğa koruma pratiklerinde sahip olduğu öneme vurgu yapması önem taşımaktadır.

DOĞA KORUMA FAALİYETLERİNİN KURAMSAL TEMELLERİ

Doğal ortamın yoğun olarak kullanılmaya başlanması Coğrafi Keşifler’le (15-16. yy) başlamış, Sanayi Devrimi (1760) ile de hız kazanmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Endüstri Çağı’nın başlamasıyla ve sanayileşmenin yayılmasıyla beraber hızlı nüfus artışları da olmuş, artan nüfus, göçlerle dünyanın henüz boş ve el değmemiş doğal alanlara dağılmıştır. Teknolojik gelişmeler o zamana kadar yerleşmeye uygun olmayan sahalardan da insan toplulukları tarafından işgaline neden olmuş ve buralarda da nüfus hızla artmıştır (Gülersoy, 2014).

Sanayi devrimiyle birlikte ve bu dönemden sonra tıptaki gelişmelerle birlikte dünya nüfusunda önemli bir artış görülmüştür. Sanayi Devrimi’ne kadar nüfus artışının, doğal ortamda köklü değişimlere sebebiyet verecek bir etkisi olmamıştır (Gülersoy, 2014). Ancak bu dönemden sonra artan hammadde ihtiyacı ve tarımsal alanların genişlemesi, Amerika ve Afrika gibi yeni dünya karalarının doğal kaynaklar açısından aşırı kullanımı beraberinde bir dizi çevresel sorunun gündeme gelmesine neden olmuştur. Özellikle 1850’lerden sonra Avrupa ve Amerika Birleşik Devletlerindeki yerel çaplı çalışmalarla doğa koruma faaliyetleri dünyanın gündemine girmiştir. Böylece ilk modern doğa koruma girişimleri 1850’lerde başlamıştır. İlk milli parkın Amerika Birleşik Devletlerinde kurulmasından ve özellikle 1948 yılında Uluslararası Doğa Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature IUCN)’nin kuruluşundan sonra dünyada farklı kategorilerde çok sayıda alan koruma altına alınmıştır. Bu modern koruma faaliyetleri 1864 yılında Kaliforniya’da Yosemite Vadisi’nde sekoya ağaçlarının koruma altına alınması ve 1877’de Yellowstone Milli Parkı’nın kurulması ile başlamıştır. Yellowstone Milli Parkı’nın kurulmasıyla birlikte yerel toplulukları yaşadıkları arazilerden çıkarmayı ve “insansız koruma”yı öngören, daha sonra bütün dünyada Yellowstone Modeli Koruma olarak bilinecek bir model oluşturulmuştur.(Arı, 2003; Arı ve Soykan, 2006).

Tablo 1’de görüldüğü gibi bu model doğal kaynakların yerel insanlar tarafından kullanılmamasını ilke edinen, dolayısıyla orada yaşayan insanları korunan alanın dışında tutan bir model olup dünyadaki koruma politikalarını 1970’lere kadar şekillendirmiştir. 2000’li yıllarla birlikte insansız çevre koruma dünyada büyük ölçüde terk edilmiştir. Doğa korumada insan vurgusu ağırlık kazanmış, eko turizm, kırsal kalkınma, yerel halkın refahının artırılması gibi misyonlar koruma alanlarının ana motivasyonları haline gelmiştir. Nitekim Mace (2014) doğa koruma felsefesindeki insan vurgusunun artık neredeyse doğa koruma faaliyetlerinin ilk çıktığı zamanlardaki temel amacı olan tehlike altındaki türleri ve ekosistemi koruma amacından çok, insana odaklanır hale geldiğini belirtmektedir.

Temel Özellikler	Klasik Model (1800’lerin-1970’ler)	Modern Model (1970’ler-2000’ler arası)	Mevcut Model (2000’lerden sonra)
Koruma alanlarının kurulmasındaki mantık	Her türlü üretim yasaklanır.	Sosyal, ekolojik ve ekonomik uyum.	Kritik öneme sahip yaşam kaynaklarının devam ettirilmesine dayalı bir sistem vardır.
Koruma alanlarının amacı	Özel olarak fonksiyonel değerlerden çok bilimsel değerler için kurulur.	Bilimsel, ekonomik ve kültürel nedenlerden kurulur.	Ekosistem hizmetlerini desteklemek ve iklim değişimine adaptasyon, direnç, etkileri azaltmak için kurulur.
Yönetim aktörleri	Merkezi hükümet tarafından yönetilir.	Merkezi hükümet ve yerel topluluklar tarafından yönetilir.	Çok paydaşlı ve farklı yönetim modelleriyle yönetilir.
İnsan kullanımı ve çevre alanlarla bağlantı	Ada olarak görülür. Kendisini çevreleyen alanlardan ve beşeri faaliyetlerden tamamen izole edilmiştir.	Ekolojik bir ağın bütünselliği içinde görülür.	Milli ekonominin ve sektörel planların bir parçası olarak görülür. Bunlar: Arazi kullanımı, iklim değişimi, enerji, sosyal gelişme, hastalıklarla mücadele, ulaşım ve altyapı planlamalarıdır.

Tablo 1. *Koruma Politikalarında; Klasik, Modern ve Ortaya Çıkan Model (Ervin ve diğerleri’den değiştirilerek, 2010).*

Belirtilmesi gereken bir başka husus ise doğa ve çevre koruma kavramlarının birbirinden farklı şeyler ifade etmesidir. Özçağlar (2004)’a göre çevre; yaşanılan alan birimlerinin dışında veya etrafında kalan alanları ifade etmektedir. Çevre kavramının TDK sözlüğündeki tanımı bir şeyin yakını, etrafı, dolayı olarak belirtilmektedir (TDK, 2016). Keleş ve Hamamcı (1997)’ya göre ise çevre, insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen veya uzun bir zaman diliminde dolaylı ya da dolaysız etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal faktörlerin toplamıdır. Doğal ortam ise insan yaratılışından önce oluşmuş, insan dahil canlı ve cansız varlıkları bünyesinde barındıran ortamdır. Doğal ortam hayatın akışını sağlayan insan eliyle oluşturulmamış ortamdır (Özçağlar, 2004). Doğa’nın TDK sözlüğündeki anlamı ise “kendi kuralları çerçevesinde sürekli gelişen, değişen canlı ve cansız varlıkların” hepsidir. TDK sözlükteki bu tanım aslında “doğa”dan çok “coğrafi çevre” kavramına karşılık gelmektedir. Doğa, Özçağlar (2004)’dan hareketle, insan eli değmemiş sahaları ifade etmektedir. Bununla birlikte Çolak (2001)’a göre doğa koruma ile çevre koruma arasındaki temel fark yararlanma düşüncesinde ortaya çıkmaktadır. Denilebilir ki çevre koruma insanın yaşam temellerini korumaya çalışmaktadır. Doğa koruma ise insanı göz önünde bulundurarak doğal kaynakları korumaya hizmet etmektedir.

DÜNYADA KORUMA ALANLARININ DURUMU

Koruma alanlarına ilişkin literatürde çeşitli tanım ve bu tanımlar çevresinde sınıflandırılmalar yapılmışsa da kabul görmüş ve uluslararası geçerliliği olan tanımlar IUCN’a aittir. Bununla birlikte devletler yönetsel açıdan kendi konjonktürel yapılarına göre çeşitli sınıflandırmalara gidebilmektedirler. Söz konusu tanım ve sınıflandırmalar Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) tarafından ilk kez 1962’de Seattle’da yapılan kongre ile gündeme gelmiştir. 1978’de ve son olarak 1994 yılında üzerinde fikir birliğine varılan koruma alanı tanımı şu şekildedir:

“Uzun vadede doğanın ve onunla ilişkili olarak ekosistem kaynakları ile kültürel değerlerin, yasal ve etkili bir şekilde korunduğu, açıkça bilinen ve özel olarak yönetilen coğrafi (karasal ve/veya denizel) mekânlardır (IUCN, 2012)”.

IUCN, koruma alanlarını yönetim planları ve amaçlar açısından farklı kategorilere ayırmaktadır. Bu kategoriler ve tanımları Tablo 2’de gösterilmiştir (IUCN, 2012).

KATEGORİ VE TANIM	
1) Mutlak Doğa Koruma Alanları:	Doğalığını yitirmemiş sadece bilimsel amaçlara hizmet eden koruma alanları
2) Yaban Havatı Koruma Alanları:	İnsan eli değmemiş alanları korumak üzere yönetilen sahalar
3) Milli Parklar:	Temelde ekosistemin ve diğer kaynak değerlerinin korunduğu alanlar.
4) Tabiat Anıtları:	Özel doğal kaynakların korunması için yönetilen alan.
5) Habitat Yönetim Alanları:	Türlerin yaşam alanının korunması ve güvence altına için yönetilen koruma alanları
6) Kara veya Deniz Peyzaj Koruma Alanları:	Deniz veya karasal alanların koruma ve kullanması amacıyla yönetilen sahalar
7) Diğer Koruma Alanları:	Doğal veya doğala yakın ekosistemlerin daha sürdürülebilir kullanımı için oluşturulan koruma alanları

Tablo 2. IUCN (2013)’e Göre Doğa ve Çevre Koruma Kategorileri ve Tanımları

Koruma alanları, dünyanın ekonomik ve politik yapısıyla iç içe özellikler gösterir. Söz konusu alanlar doğal ve kültürel kaynakların korunması dışında kırsal kalkınma pratiklerini de barındıran mekânlardır. Bu açıdan doğayı korumak hükümetlerin ve uluslararası örgütlerin vazgeçilmez politikaları arasında yer almaktadır. Bu durum kırsal kalkınmayı doğa korumanın yaklaşımının önemli bir bileşeni haline getirmektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)’na göre dünyada farklı kategorilerde 102.000’den fazla koruma alanı bulunmaktadır. Bu sayı dünya karalarının % 11,5’ine denk düşmektedir (Deguignet ve diğerleri, 2014).

Yıl	Sayı	Toplam Alan (Km ²)
1962	9,214	2,400,000
1972	16,394	4,100,000
1981	27,794	8,800,000
1992	48,388	12,300,000
2003	102,102	18.800.000
2014	20,429	32,868,673
2018	238,563	46,414,431

Tablo 3. Dünyada Koruma Alanlarının Yıllara İtibariyle (Kara ve Deniz) Sayısı ve Kapladıkları Alanlar (Km²) (UNEP, 2016)

Koruma alanları gerek sayı gerekse kapladıkları alan bakımından sürekli artmaktadır. Nitekim Tablo 3 incelendiğinde 1962 yılından 2018 yılına kadar koruma alanlarının sayıca ve kapladıkları alan bakımından artmakta olduğu dikkat çekmektedir. Gözlemlenen bu artışın bazı motivasyonları vardır. Özellikle milli parklara kırsal kalkınma misyonunun eklenmesi koruma alanlarının artışının önemli nedenlerinden biridir. Bununla birlikte doğal ve kültürel kaynak değerlerinin sürdürülebilir korunması ve uluslararası yardımlar, koruma alanlarının sayıca artmasındaki diğer ana etkenlerdir.

2019 yılı itibariyle dünya nüfusu 7,7 milyardır. Bu nüfusun her yıl ortalama 83 milyon kişi artmakta olduğu, nüfus artışındaki bu eğilimin devam etmesi halinde 2030 yılında 8,5 milyara ulaşacağı hesaplanmıştır (UN, 2019). Kuşkusuz dünya nüfusundaki artışın çeşitli sonuçları olmaktadır. Dünya nüfusundaki artışın birbirini izleyen en kritik sonucu kentleşme ve kentleşmeyi izleyen çevresel değişikliklerdir. Örneğin 1950 yılında dünya nüfusunun % 30’u şehirlerde yaşarken bu oran 2014 yılı itibariyle %54’e çıkmıştır. Şehirleşme oranının en yüksek olduğu bölgelere baktığımızda bunların Kuzey Amerika (%82), Latin Amerika ve Karayipler (%80) ve Avrupa (%73) olduğu görülmektedir (UN, 2015). Bu bölgeler bilhassa Kuzey Amerika ve Avrupa günümüz doğa korumacılık faaliyetlerinin kuramsal ve pratik açıdan gelişip yaygınlaşmasında başı çekmektedirler. Bunun nedeni doğal çevrenin şehirleşme ile olumsuz ve dramatik değişimlere uğraması, sürdürülebilir kullanımın, özellikle 1960’lı yıllardan sonra kamuoyunun gündemine gelerek hükümetler üzerinde baskı oluşturmasıdır.

Koruma alanlarını, küresel ısınmayla mücadele bağlamında da ele almak mümkündür. Yapılan araştırmalara göre koruma alanları kendi başlarına küresel ısınmada aktif bir role sahip olup hem toprak

yüzeyinin hem doğal bitki örtüsünün korunması için en iyi mekanizmalardan birini sağlamaktadırlar. Böylelikle söz konusu alanlar karbon salınımını, zengin bitki örtüsü ve turba yataklarıyla belirli düzeyde tutarlar (MacKinnon, Dudley ve Sandwith, 2012; Dudley ve diğerleri, 2009). Nitekim tahminlere göre karbon kaynaklarının % 15’i koruma alanlarının sınırları içinde yer almaktadır (Campbell ve diğerleri, 2008).

Koruma alanlarının başlıca kültürel ve ekonomik faydaları ise şunlardır (Stolton, 2009);

- Rekreasyon
- Sağlık, refah ve yaşam kalitesi
- Çevre eğitimi
- Sürdürülebilir turizm ve ulaşım
- Sürdürülebilir arazi kullanımı (Tarım, Ormancılık, Balıkçılık, Avcılık)
- Kırsal bölgelerin sürdürülebilir kalkınması
- Bölgesel ve ulusal kimlik
- Bölgesel ticaret
- Entegre bölgesel kalkınma (Ekonomik etkiler de dâhil olmak üzere)
- İş imkânları (Ekonomik etkiler de dâhil olmak üzere)

Korunan alanların değerlerini ve faydalarını iletmek için ana hedef gruplar ise şunları içerir: (Stolton, 2009);

- Ziyaretçiler
- Politikacılar
- Yerel insanlar
- İş sektörü
- Bilim insanları

KORUMA ALANLARININ TÜRKİYE’DEKİ DURUMU

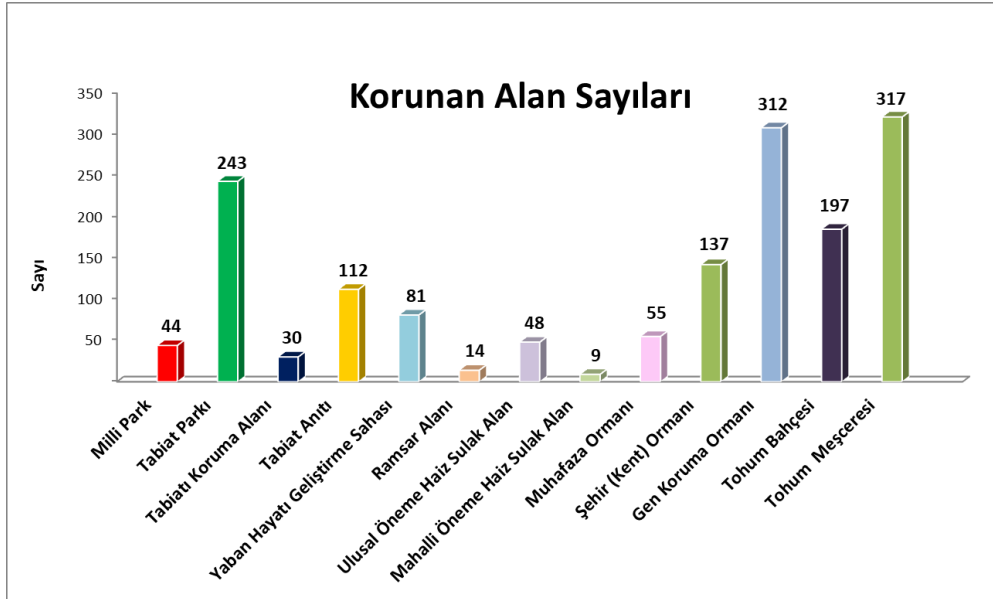
Türkiye eski dünyanın merkezinde, büyük deniz ve kara yollarının kavşağında yer almaktadır. Bu son derece elverişli coğrafi konumunun etkisiyle, Türkiye eski zamanlarından beri, insan topluluklarını kendine çekmiş ve bir iskân sahası olmuş, ticarete ve tarıma dayanan büyük medeniyetlerin ve kuvvetli siyasi organizasyonların kurulması ve gelişmesine vesile olmuştur (Göney, 1987). İnsan-çevre ilişkisi açısından tarihin ilk dönemlerinden bu yana bir mücadele alanı olan Anadolu’da bu ilişki doğal ortamın ciddi boyutlarda bozulmasına sebebiyet vermiştir. Yanlış arazi kullanımlarının da etkisiyle, hızlı şehirleşme, erozyon, ormansızlaşma, tatlı su kaynaklarında şiddetli ötrifikasyon, aşırı otlatma ve avlanmaya bağlı diğer faktörlerin etkisiyle telafisi çok güç çevre sorunları ortaya çıkmıştır. Balkanlar ve Kafkasya olmak üzere diğer yerlerden gelen nüfus doğal ortam üzerindeki baskıyı arttırmış, 1950’li yıllardan itibaren makineli tarıma geçilmesi, sanayi faaliyetlerinin başlaması, bu gelişmeleri izleyen tarımsal üretim alanlarının genişlemesi ve köyden kente göç ile birlikte ülkemizde çevre üzerindeki baskı daha da artmıştır (Efe ve diğerleri, 2008; Doğan, 2006).

Doğa koruma faaliyetlerinin Türkiye’deki tarihine bakıldığında söz konusu faaliyetlerin modern anlamda milli parkların ilanı ile başladığı görülecektir. Her ne kadar Milli Parklar Kanunu 1983 yılında yürürlüğe girmiş olsa da 1956 yılında Orman Kanunu ile ilk defa milli park kavramı kullanılmış ve 1983 yılına kadar milli parklar bu kanun uyarınca ilan edilmiştir. Nitekim Yozgat Çamlığı Milli Parkı, 1958 yılında ilan edilen ilk koruma alanıdır.

Türkiye’deki koruma alanlarının yasal tanımı Resmi Gazetede şu şekildedir (Resmi Gazete, 2012):

“ Korunan alan: Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, doğal sit alanları, sulak alanlar, özel çevre koruma bölgeleri ve benzeri koruma statüsü bulunan, biyolojik çeşitliliğin, doğal ve bununla ilişkili kültürel kaynakların korunması ve devamlılığının sağlanması amacıyla ilgili mevzuata göre tespit edilen ve yönetilen kara ya da deniz alanını...”

1958 yılında Türkiye’deki koruma alanlarının sayısı 2 ve kapladıkları alanlar ise 4.412 hektarken, 2018 yılı itibariyle Ramsar alanları dâhil ülkemizde çeşitli kategorilerde 1599 adet koruma alanı mevcut olup bu alanlar 3.456.406 hektara karşılık gelmektedir. (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2018). Bu oran ülke yüzölçümünün %9’una karşılık gelmekle birlikte meralar, içme suyu havzaları ve korunan alan dışında kalan doğa koruma fonksiyonu olarak ayrılan orman alanları (toplam orman, orman toprağı, mera, taşlık) korunan alan hesaplamasına dâhil değildir (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2019).

Şekil 1. 2018 İtibariyle Türkiye’de Korunan Alanların Sayıları (DMPG, 2019)

Konunun Türkiye’deki durumunu iyi anlamak için Kalkınma Planlarına bakmak yerinde olacaktır. 8. Kalkınma Planı’nda Türkiye’deki milli parklar gibi koruma alanlarının artırılması hedef olarak belirlenmiş, 9. Kalkınma Planı’nda ise söz konusu alanların azlığına vurgu yapılmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014). 10. Kalkınma Planı’nda ise ilk defa biyolojik çeşitliliği korumak, erozyonla mücadele etmek gibi doğa koruma pratiklerinin amaçları dışında kırsal kalkınma olgusu öne plana çıkmıştır. Kırsal kalkınma yaklaşımının araçlarından biri olarak kabul edilen korunan alanlar gerek içindeki ve gerekse çevresindeki kırsal nüfusun refah seviyesinin artırılmasında önemli bir unsur olarak ele alınmıştır. Koruma alanları bu açıdan söz konusu bölgelerdeki yerel toplulukların yaşam standartlarının geliştirilmesi için uygulanacak politikaların önemli bir bileşeni olarak ele alınmıştır. Ancak Temmuz 2019 yılında yayınlanan 11. Kalkınma Planı’nda kırsal kalkınma ve koruma alanları ilişkisine değinilmemiş, yine de korunan alanların 2023 yılına kadar artırılması hedef olarak belirlenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2020).

11. Kalkınma Planı’nda doğa koruma kavramına direkt bir vurgu yapılmadan kısaca değinilmiş, 2023 hedefi şu şekilde açıklanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2020);

“Artan nüfusun ihtiyaçları ve çeşitlenen tercihleri kalkınma sürecini etkilerken, çevre üzerinde yaratılan baskının azaltılması önem kazanmaktadır. Bu çerçevede, çevre kirliliğinin önlenmesi çalışmalarına, biyolojik çeşitlilik ve doğal kaynakların korunmasına ve sürdürülebilir kullanımına öncelik verilmektedir.”

11. Kalkınma Planı’nda dikkat çeken husus, doğa korumada kırsal kalkınma önceliğinin yerini doğal ortamın korunması hedefine bırakmasıdır. Bunun birlikte koruma alanlarının ulusal ekonomilerin ve kırsal kalkınmanın araçları arasında görülmesi literatürde önemli bir tartışma konusudur. Bu noktada

kırsal kalkınma kavramının üzerinde durmakta yarar vardır: Kırsal kalkınma kavramı ana hatlarıyla şunları içermektedir (DPT, 2000’den aktaran Bakırcı, 2007);

- Eşitlik ve denge ilkeleri ile geliştirilmiş yaşam düzeyi,
- Kırsal toplumun yerinde kalkınarak ülke refahından pay alması,
- Kırsal işgücünün üretime katıldığı ve haklarını aldığı istihdam biçimi,
- Kaynakların gelirin dengeli paylaşılarak geliştirilen yaşam düzeyi,
- Kırsal alanda yoksulluğun ve kötü beslenme koşullarının ortadan kaldırılması,

Koruma alanları ve kırsal kalkınma arasında temelde iki görüş bulunmaktadır. Bazı araştırmacılara göre koruma alanları kırsal kalkınmayı olumlu yönlerden etkilemektedir. Bununla birlikte artan, nüfus biyoçeşitlilik üzerinde baskı yaratmakta, doğal peyzajda ise değişiklikler yaşanmasına sebebiyet vermektedir (Wittemyer ve diğerleri, 2008; Radeloff ve diğerleri 2010). Diğer yaklaşım ise geniş ölçekli veri setleriyle yapılan çalışmaların koruma alanlarının çevresinde gerçekleşen nüfus hareketlerinin gerçek nedenini açıklamaktan uzak olduğunu vurgulamaktadırlar. Söz konusu alanlardaki nüfus hareketlerinin ve bu sahalarda yaşayan yerel toplulukların yerel olarak anlaşılması gerekmektedir. Bu açıdan koruma alanlarının idiyografik bakış açısıyla ve siyasal süreçleri dikkate alarak kendi içinde farklı nedenlerle açıklanması gerektirdiğini savunmakta (Hoffman ve diğerleri, 2011; Joppa, 2012; Luciano, 2011; Joppa ve diğerleri 2009) veya küçük ölçekli etnografik durum çalışmalarıyla koruma alanlarının çevresindeki veya içindeki nüfus hareketlerinin sosyal nedenlerine, kırsal kalkınmayla koruma alanları arasındaki ilişkinin örtük yapısına dikkatleri çekmektedirler (Luciano, 2011; Hoffman ve diğerleri, 2011).

Belirtilmesi gereken başka bir konu da Avrupa Birliği’nin, kırsal bölgelerde refah seviyesinin yükseltilmesi ve istihdam olanaklarının çeşitlendirilmesi ile geniş ölçekli bir kırsal kalkınma yaklaşımını hayata geçirilmesidir (Dıraor, 2008). Bu açıdan koruma alanları yerel, ulusal ve bölgesel olarak kırsal alanlarda özellikle ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve alt yapı hizmetlerinin geliştirilmesi için önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik faaliyetlerin ve buna bağlı olarak istihdam olanaklarının çeşitlilik kazanması için kırsal bölgelerde, eko turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi amaç olarak görülmekte, bu açıdan eko turizm ana sektörlerden biri olarak değerlendirilmektedir (Çeken ve diğerleri, 2007). Avrupa Birliği gibi Türkiye’de de koruma alanlarında özellikle milli parklarda eko turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi kırsal kalkınmanın bir aracı olarak kalkınma planlarında sıklıkla üzerinde durulan konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğa koruma kullanma ilişkisinde bilhassa ekonomik, teknik ve yönetsel içeriklerin güncellenmesi ve biyolojik çeşitliliğin faydalarının yaygınlaştırılması gerek ulusal gerek uluslararası ölçekte en çok üzerinde durulan konular olarak öne çıkmaktadırlar. (Escobar, 1998). Bu açıdan Andam ve diğerleri (2009) turizm sektörünün sağlayacağı istihdam olanaklarına dikkat çekmektedirler. Onlara göre gerekli sermayenin ulusal ve uluslararası kuruluşlarca temin edilmesi ve eko sistem hizmetlerinin devamlılığı koruma alanlarının çevresindeki kırsal nüfusun refah seviyesine olumlu etkilerde bulunacaktır. Yine uluslararası bir kuruluş olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) eko turizmi yerel halkın geçim kaynaklarından biri olarak ele almıştır. Benzer bir yaklaşımı Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) alt kuruluşu olan Dünya Koruma Gözlemlene Merkezi (WCMC) ve IUCN’da görmek mümkündür. Söz konusu örgütler eko turizmi, yerel halkın refahının gelişmesi için milli parkların amaçları arasında göstermektedirler (UNDP, 2004). Ancak her ne kadar milli parkların eko turizm aracılığı ile kırsal kalkınmaya olumlu etkilerde bulunacağı düşünülse de literatürde bu durumun gerçeği yansıtmadığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Nitekim Eko turizm, daha önce mevcut olmayan sosyal ilişki ortaya çıkarması bakımından önemli etkilere sahiptir. Genel olarak mülkiyet haklarında köklü değişiklikler yarattığı gibi varsayıldığı gibi ekolojik de değildir. Ancak yoğun bir şekilde koruma pratiklerinin ve kırsal kalkınmanın temel bileşenlerinden biri olarak görülür (West ve diğerleri, 2006).

SONUÇ

Yellowstone Tipi koruma modeli olarak bilinen insansız doğa koruma yaklaşımı günümüzde neredeyse tamamen terk edilmiştir. Yellowstone Koruma Modelinde yerel insanlar biyoçeşitlilik üzerinde bir tehdit

olarak kabul edilip söz konusu alanların dışına çıkarılmaktaydı. Bu model uzun yıllar kabul görmüş ve insansız doğa korumanın tipik bir örneği haline gelmiştir. Bu noktada ilginç olan insanın doğa ve çevre karşısında edilgen olduğuna dair inancın tersine doğayı kurtarma fikrinin ağırlık kazanmadır. 1970’li yıllardan sonra artan neoliberal çevre politikalarıyla birlikte yerel insanlar da ekosistemin bir parçası olarak görülmeye başlanmış, 2000’li yıllara gelindiğinde insansız çevre koruma kuramsal eleştiriler ışığında dünyada büyük ölçüde terk edilmiştir.

Doğa ve Çevre koruma faaliyetlerinde ortaya çıkan sorunların önemli bir kısmı söz konusu kuramsal yaklaşımların ve pratiklerin büyük ölçüde Avrupalı bakış açısını yansıtmış olmasından kaynaklanmaktadır. Avrupalı bakış açısında doğanın sürekli bir kaynak değeri olarak görülmesi geleneksel yaşam biçimlerini ve yerel unsurların doğayla ilişkisini göz ardı eden bakış açısı koruma pratiklerinin uzun süre önemli sorunlar yaratmasına sebebiyet vermiş, bu durum da yerel insanların arazi kullanım haklarında sorunlar yaşanmasına neden olmuştur.

1970’li yılları takip eden süreçte insansız doğa ve çevre koruma fikrinden vaz geçilmesi sorunların yeni bir şekil almasına sebebiyet vermiştir. Yerel insanları da koruma faaliyetlerine dahil etmek söz konusu koruma alanlarında kaynak değerleri üzerinde kullanım haklarıyla ilgili tartışmaların devam etmesine, algılanan pozitif kaynak değerleri nedeniyle nüfusun bu sahalarda farklı demografik örüntülerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

Koruma politikaları, bir sahadaki ekosistemi koruma çabasından ibaret değildir. Söz konusu alanlardaki nüfus hareketleri anlaşılmadan politika üretmek önemli yerel sorunlar doğurmakta, koruma politikalarını gerek kırsal kalkınma gerekse biyoçeşitliliği koruma gibi nihai amaçlarından uzaklaştırmaktadır. Nitekim Thomas ve Middleton (2003), sınırların belirlenmesinden sektörel planlara kadar pek çok kritik konuyu içinde barındıran, koruma politikalarının en önemli unsuru olan yönetim planlamalarının pratikte başarılı olması için her hangi bir sahaya uygulandığında söz konusu alandan veya o alanı sınırlayan çevresinden kaynaklanan tüm gelişmeleri ve konuları içermesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Ekosistemi ve kültürel değerleri koruma pratikleri, korunan alanların hem içindeki hem de çevresinde yerel alan yerel halk dikkate alınmadan uzun dönemde önemli sorunlar ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bu durum koruma pratiklerinin verimlilik açısından sorgulanması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Yaşanan sorunlar doğal ve kültürel olarak farklılıklar göstermektedir. Bununla birlikte özellikle 2000’li yıllardan sonra kırsal kalkınma ve çevre koruma faaliyetleri birbirlerini kapsayan kavramlar haline gelmiştir. Yani kırsal kalkınma olmaksızın özellikle milli parklar gibi çok bileşenli alanlar ile çevre korumacılık faaliyetleri birbirinden ayrılamayan, aksine yerel halkın refah seviyesini arttırma hedefi dikkate alındığında birbirlerini tamamlayan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Koruma alanları, içinde veya bu sahaların çevresindeki yerel toplulukların geleneksel yaşam biçimlerinde büyük değişimlerin ortaya çıkmasına sebebiyet verebilmektelerdir. Bu bölgelerdeki yerel topluluklar dışarıdan gelen ekonomik durumu daha iyi bir nüfusla arazi veya mesken satışlarıyla yer değiştirebilmekte, geleneksel arazi kullanım biçimlerinde sorunlar yaşayıp korunan alanların içinde veya çevresinde kalan arazilerinde hak mahrumiyetlerine, kamulaştırma ile arazi ve mülkiyet kayıpları gibi büyük sorunlar yaşayabilmektelerdir. Böylelikle koruma alanlarında ciddi sosyal sonuçları olan sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte söz konusu bölgeler yerel istihdam olanakları yaratması, ekosistemin ve biyoçeşitliliğin sürdürülebilirliğini sağlaması gibi çok sayıda olumlu özelliğe de sahiptir. Kısaca belirtmek gerekirse koruma alanlarının kesin bir şekilde olumsuz veya olumlu sosyal etkilere sahip olduğunu belirlemek zorlaşmaktadır (Brockington ve Igoe, 2006).

Doğa koruma çok bileşenli bir faaliyettir ve çok sayıda aktörü planlama aşamasında içinde barındırması gerekir. Kültürel ekoloji ve politik ekonomi dikkate alınmaksızın doğa koruma faaliyetlerinin pratik karşılık bulması oldukça güçtür. Yerel, bölgesel ve küresel karar alıcıların bir mekândaki algı biçimlerinin gösterdiği farklılıklar yerel sorunların yaşanmasına sebebiyet vermekte, dolayısıyla koruma pratiklerinin başarısız olması sonucunu doğurmaktadır. Türkiye açısından bu konuları ele alan çalışmaların belirli alanlarda yoğunlaştığı, Türkiye’de koruma alanlarının sayıca ve kapladıkları alan bakımından her geçen yıl artmakta olduğu ve kalkınma planlarında bu sayının artırılmasının hedeflendiği göz önüne alındığında daha fazla sayıda nitel çalışmaya ihtiyaç olduğu görülecektir.

Koruma alanlarına yapılan ulusal ve uluslararası yardımlarla birer cazibe merkezi olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak ekonomik durumu iyi olan bir nüfusla birlikte bu alanlarda görülen göç, biyolojik çeşitlilik üzerinde baskıya, doğal peyzajda ise köklü değişiklikler yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Yaşadıkları alanları dışarıdan gelen bir nüfusa satarak başka yerlere göç eden yerel halkın yaşadığı sosyal sorunlar ise ayrıca üzerinde durulması gereken son derece önemli bir konudur.

Koruma alanlarının kırsal kalkınmayı olumlu yönde etkileyip etkilemediğini ve biyoçeşitliliği korumadaki başarısını saptamak için daha fazla sayıda nitel durum çalışmasına ihtiyaç vardır. Özellikle dünyada *paper parks* olarak adlandırılan yönetim planlarında milli parkların kağıt üzerinde kaldığı ancak koruma ve kullanma pratiklerinin istenilen sonucu vermediği bir gerçektir. Bu açıdan gerek doğa bilimcilerin gerek sosyal bilimcilerin yerel halkı kapsayan, onları park yönetiminin bir parçası olarak görülmesini sağlayan daha fazla sayıda disiplinler arası çalışma yapması gerekmektedir. Ayrıca altı çizilmesi gereken husus her bir korunan alanın özgün kültürel ve doğal değerleri göz önüne alındığında bilimsel çalışmaların çıktıları ile yerel yönetimlerin yönetim planlarında yer alması, sivil toplum örgütlerinin de sürecin birer parçası olması gerektiğidir.

Bilgilendirme/Acknowledgement: Bu çalışma Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim dalında “Koruma Alanlarının Çevresinde Nüfus Hareketleri: Kazdağı ve Manyas Kuşçenneti Milli Parkı Örneği” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akdur, R. (2005). *AB ve Türkiye’de çevre koruma politikaları, Türkiye’nin AB’ye uyumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Algan, A. ve Dündar, A. K., (2003). Türkiye’nin çevre konusunda verdiği sözler. *Türkiye antroposen açısından bakış* içinde. Özçağlar, A. (Ed.), TÜCAUM V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu 2008. (16-17 Ekim 2008) Bildiriler Kitabı. Ankara.
- Arat, Z. (2000) *1970’lerden sonra çevrede kurumsal yapının gelişimi*. Türkiye’de çevrenin ve çevre korumanın tarihi sempozyumu. 7-8 Nisan 2000. İTÜ, İstanbul.
- Arı, Y. (2003). Manyas Gölü’nün kültürel ekolojisi: Tarihi süreçte adaptasyon ve değişim. *Türk Coğrafya Dergisi*, 40(1), 75-97.
- Arı, Y., ve Soykan, A. (2006). Kazdağı Milli Parkı’nda kültürel ekoloji ve doğa koruma. *Türk Coğrafya Dergisi*, 44, 11-32.
- Ayhan, A. (2011). *Balıkesir’in kimliği 1*. Balıkesir: Balıkesir Kent Arşivi Yayınları.
- Bakırcı, M. (2007). *Türkiye’de kırsal kalkınma kavramlar-politikalar-uygulamalar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Brockington, D. (2004). Community conservation, inequality and injustice: Myths of power in protected area management. *Conservation and Society*, 2(2), 12-15.
- Brockington, D. and Igoe, J. (2006). Eviction for conservation: A global overview. *Conservation and Society*, 4(3). 44-55.
- Campbell, A., Miles, L., Lysenko, I., Hughes, A. and Gibbs, H. (2008). *Carbon storage in protected areas: Technical report*. Cambridge, UK: UNEP World Conservation Monitoring Centre.
- Castillo-Eguskitza, N., Rescia, A. J. and Onaindia, M. (2017). Urdaibai Biosphere Reserve (Biscay, Spain): Conservation against development? *Science of the Total Environment*, 592, 124-133.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2020). *11. Kalkınma planı*. 20.10.2016 tarihinde <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OBirinci-Kalkinma-Plani.pdf> adresinden erişildi.

- Çavuşoğlu, M. (2012). Zeytin ve zeytin yağı turizmi Edremit yöresinde bir araştırma. *Kazdağları III. Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı* İçinde (ss. 395-405). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Çeken, H., K. ve Dalgın, L, T. (2007). Kırsal kalkınmada yeni bir yaklaşım kırsal turizm ve Türkiye’ye yönelik teorik bir çalışma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 7(1),1-14.
- Çevre ve Orman Bakanlığı, Korunan Alanlar. 28.06.2019 tarihinde <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/korunan-alanlar-i-85778> adresinden erişildi.
- Çoban, A., Hamamcı, C. ve Keleş, R. (1993). *Çevre politikası*. İmge Yayınları. Ankara.
- Çolak, A. H. (2001) *Ormanda Doğa Koruma*. Ankara: Milli Parklar Av ve Yaban Hayatı Koruma Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Dıraor, M. B. (2008). *Katılım öncesi AB fonları ve kırsal kalkınma, fırsatlar, sorunlar ve Türkiye için öneriler*. Ankara: DPT.
- Doğan, M. (2006). Türkiye ziraatında makineleşme: traktör ve biçerdöverin etkileri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 14, 66-75.
- Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü. *Korunan alan istatistikleri*. 22.09.2019 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Menu/18/Korunan-Alan-Istatistikleri> adresinden erişildi.
- Dudley, N., Stolton, S., Belokurov, A., Krueger, L., Lopoukhine, N., MacKinnon, K., Sandwith, T. ve Sekhran, N. (2009). *Natural solutions: Protected areas helping people cope with climate change*. Gland, Switzerland, Washington DC and New York: IUCN-WCPA, TNC, UNDP, WCS, The World Bank and WWF.
- Durmaz, B., (2004). *Avrupa Birliği’nde çevre politikası alanında muhtemel müzakere sürecine yönelik genel hazırlıkların örneklerle çalışılması*. İstanbul: AB Genel Sekreterliği Yayınları.
- Duymaz, A. ve Şahin, H. İ. (2008) Kaz dağlarında dağ, ağaç ve ocak kültürü üzerine inanış ve uygulamalar. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(19), 12-33
- Efe, R., Soykan, A., Cürebal, İ ve Sönmez, S. (2008). *Türkiye’de doğal ortam bozulmasını etkileyen antropojenik faktörler*. İçinde. Tücaum V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı. 16–17 Ekim 2008. Ankara.
- Ervin, J., N. Sekhran, A. Dinu. S. Gidda, M. Vergeichik and J. Mee (2010). *Protected areas for the 21st century: Lessons from UNDP/GEF’s portfolio*. New York: United Nations Development Programme and Montreal: Convention on Biological Diversity.
- Escobar, A. (1998). Whose knowledge, whose nature? Biodiversity, conservation and the political ecology of social movements. *Journal of Political Ecology*, 5, 53-82.
- Gülersoy, A, E, (2014). Yanlış arazi kullanımı. *Elektronik Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 1(2), 49-128.
- Göney, S. (1987) *Türkiye ziraatinin coğrafi esasları I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları,
- Hoffman, D., Fay, D., and Joppa, L.N. (2011). Human migration to protected area edges in Afiraca and Latin America: Questioning Large-scale Statistical Analysis. *Conservation and Society*, 9(1), 1-7.
- İlhan, A; Çelik, M, A; Gülersoy, A, E ve Gümüş, A. (2017). Swot analysis of Cehennem Deresi Canyon’s (Ardanuc, Artvin) ecotourism potential. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,10(54), 447-448.

- Joppa, L., Loarie, S.R. and Pimm, P.S. (2009). On population growth near protected areas. *PlosOne*. 4(1), 1-5.
- Juffe-Bignoli, D., Burgess, N.D., Bingham, H., Belle, E.M.S., de Lima, M.G., Deguignet, M., Bertzky, B., Milam, A.N., Martinez-Lopez, J., Lewis, E., Eassom, A., Wicander, S., Geldmann, J., van Soesbergen, A., Arnell, A.P., O’Connor, B., Park, S., Shi, Y.N., Danks, F.S., MacSharry, B., Kingston, N. (2014). *Protected Planet Report 2014*. UNEP-WCMC: Cambridge, UK.
- Kalkınma Bakanlığı (2013). 10. Kalkınma planı 2014-2018. 20.10.2016 tarihinde [http://kkp.tarim.gov.tr/sp/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1\(2014-2018\).pdf](http://kkp.tarim.gov.tr/sp/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1(2014-2018).pdf) adresinden erişildi.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: İmge Yayınları.
- Keleş, R. (2016). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Kervankıran, İ ve Eryılmaz, A, G. (2014). Milli parkların sürdürülebilir kullanımı ve yönetimi: Isparta İli Örneği. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 173-190.
- Kervankıran, İ ve Eryılmaz, A, G. (2015). Isparta ili milli parklarının rekreasyon faaliyetlerinde kullanımı. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 39, 151-182.
- Koruma alanlarında değişiklik yapılmasına dair yönetmelik. *Resmi Gazete*, 23 Mart 2012.
- Kurtaslan, B. Ö. (2005). Türkiye’de tabiat varlıklarının korunması konusunda yaşanan yasal ve yönetsel sorunlar ile çözüm önerileri. *Korumada Elli Yıl Sempozyumu*. 17-18 Kasım 2005, MSGSÜ, İstanbul.
- Luciano, P.A (2011). Where are the edge of a protected areas? Political dispossession. *Machu Picchu Conservation and Society*, 9(1), 35-41.
- Mace, G. M. (2014.) Whose conservation? *Science*, 345, 6204(1) 558–1.
- MacKinnon, K., Dudley, N. and Sandwith, T. (eds.) (2012). *Putting natural solution to work: Mainstreaming protected areas in climate change responses*. BfN Skripten 321. Berlin and Gland, Switzerland: Germany Federal Agency for Nature Conservation and IUCN
- MPGM Mevzuat, yönetmelik ve genelgeler. 1 Haziran 2016 tarihinde <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.5413&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=milli%20parklar> adresinden erişildi.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2016). *2016 Kurumsal mali durum beklentiler raporu*. Stratejik Geliştirme Başkanlığı. Ankara. 1 Haziran 2019 tarihinde <http://www.ormansu.gov.tr/docs/default-source/duyuru-ekleri/2016/2016-y%C4%B11%C4%B1-kurumsal-mali-beklentiler-raporu---orman-ve-su-i%C5%9Fleri-bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1.pdf?sfvrsn=0> adresinden erişildi.
- Özçağlar, A. (2003). *Coğrafyaya giriş*. Ankara: Ümit Matbaacılık.
- Özçağlar, A. (2011). *İdari coğrafya*. Ankara: Ümit Matbaacılık.
- Özkan, E. ve Çağrıtekin, D. (2012). *Güre kaplıcalarının termal turizm potansiyeli açısından değerlendirilmesi*, Kazdağı III. Ulusal Sempozyumu, Balıkesir.
- Protected Planet Report. UNEP, 2012. 1 Mayıs 2019 tarihinde <https://www.iucn.org/sites/dev/files/import/downloads/protectedplanetreport.pdf> adresinden erişildi.

- Radeloff, C. V., Stewart, I. S., Hawbaker, J. T., Gimmi, U., Pidgeon, M. A., Flather, H. C., Hammer, B. R. and Helmers, P. D. (2010). Housing growth in and near United States protected areas limits their conservation value. *Pnas*, 107(2), 940-945.
- Saatçi, G. (2012). Turistik çekicilik unsuru olarak milli parklar: Kazdağları üzerine kavramsal bir analiz. *Kazdağları III. Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 451-457). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Satıl, F. (2012). Kazdağları ve Çevresinin botanik turizm potansiyelinin değerlendirilmesi. *Kazdağları III. Ulusal Sempozyumu* (ss. 375-378). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Satıl, F. ve Dirmenci, T. (2012). Kazdağlarının endemik bitkileri ve tehlike kategorileri. *Kazdağı III. Ulusal Sempozyumu*, Balıkesir
- Resmi Gazete, Sayı 28242. 1 Mayıs 2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#> adresinden erişildi.
- Task Force on Economic Benefits of Protected Areas of the World Commission on Protected Areas (WCPA) of IUCN, in collaboration with the Economics Service Unit of IUCN (1998). *Economic Values of Protected Areas: Guidelines for Protected Area Managers*. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. xii+52pp.7
- TDK Sözlük. 20 Ekim 2016 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts adresinden erişildi.
- Thomas, L. and Middleton, J. (2003). *Guidelines for management planning of protected areas*. Protected Area Guidelines Series No. 10 World Commission on Protected Areas (WCPA), IUCN-The World Conservation Union.
- UNDP (2004). *Ecotourism development, a manual for conservation planners and managers volume II: the business of ecotourism management and development*. Arlington, Virginia, USA: The Nature Conservancy.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). *World Urbanization Prospects: The 2014 Revision, (ST/ESA/SER.A/366)*.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). *World population prospects: The 2015 revision, key findings and advance tables*. Working Paper No. ESA/P/WP.241.
- Uysal, İ. ve Tunalı, M. (2012). Kazdağı Psödoalpin bölgesinde yetişen bazı soğanlı bitki taksonlarının morfolojisi, anatomisi, ekolojisi üzerine araştırmalar. *Kazdağı III. Ulusal Sempozyumu*, Balıkesir.
- Warf, B. (ed.) (2006). *Encyclopedia of human geography*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- West, P., Igoe, j. and Brockington, D. (2006). Parks and peoples: The social impact of protected areas. *The Annual Review of Anthropology*, 35, 251-277.
- Wittemyer, G., Etsen, P., Bean, W.T., Coleman, A., Burton, O., and Brashares, J.S. (2008). Accelerated human population growth at protected area edges. *Science*, 321(5885), 123-126
- Yağan, B.D., Bozyel, M.E., Karakaş, S. ve Gönüz, A. (2012). Kazdağı doğal yayılımı hypericum tetrapterum fr. taksonunun morfolojik, anatomik yapısı ve doğal habitat üzerin gözlemler. *Kazdağları III. Ulusal Sempozyumu* (ss 47-51). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.